

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У ЗОВНІШНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ

Бережний Ярослав Вікторович,

кандидат наук з державного управління

ORCID: 0000-0003-2991-7317

У статті шляхом аналізу вигід і витрат Російської Федерації (РФ) у торгівлі визначено ключові ринки зовнішньоекономічної діяльності російських компаній та країни-партнери. Встановлено, що Росія має основні вигоди і збитки від 10–12 країн-партнерів у світовій торгівлі та залежить від них через слабкість внутрішнього ринку. Зв'язки з п'ятьма основними є незмінними, вони становлять понад 50 % від впливу світового ринку на Росію. Сукупні вигоди забезпечують Нідерланди, Туреччина, Польща, Корея та Білорусь. Також вплив на Росію має торгівля послугами з державами-офшорами. Це Ірландія та Кіпр. Зазначається, що помітні втрати у торговому балансі Росія отримує лише від торгівлі послугами з Туреччиною та Україною у сфері туризму і транзиту природного газу.

Визначено, що РФ залишається залежною від сировинних ринків світу та обмеженого кола партнерів. Внутрішня політика з подолання сировинної залежності не проводилась (або зазнала невдачі) після розпаду СРСР. Триває інерційний сценарій розвитку «радянської» економіки. До провідних належать ринки мінеральної сировини (нафти й газу) та металів, що разом становить 76 % російського експорту. Невигідною для російських компаній є торгівля на ринках туристичних, ділових і транспортних (транзитних) послуг.

За результатами дослідження виокремлено п'ять стратегічних пріоритетів уряду РФ щодо забезпечення стійкості російської економіки: зміцнення позиції на ринку нафти й природного газу у Європі; створення «внутрішнього» ринку на пострадянському просторі; розвиток природних логістичних (географічних) переваг; просування будівельних послуг (енергетика і логістика); формування внутрішнього туристичного ринку.

Це означає, що ключова напруженість у Росії виникає з Туреччиною та Україною, які як природні регіональні конкуренти через наявність економічних (у т. ч. географічних) чинників постають на заваді для досягнення вказаних пріоритетів.

Ключові слова: Росія, національні інтереси, зовнішня торгівля, аналіз вигід та витрат, економічна політика

Berezhnyi Yaroslav

STRATEGIC PRIORITIES OF RUSSIA'S FOREIGN ECONOMIC POLICY

In the article, the author identified the key markets and partner countries in the foreign economic activity of Russian companies by “benefits-costs analysis” a trade of the Russian Federation. Russia has the main benefits and disadvantages of 10–12 partner countries in world trade and depends on them due to the weakness of the domestic market. The first five are unchanged. The top five make up more than 50 % of the world's impact on Russia. Cumulative benefits are provided by the Netherlands, Turkey, Poland, Southern Korea and Belarus. Trade in services with offshore states is also affected by Russia. This is Ireland and Cyprus. Russia receives significant losses in the trade balance only from trade in services with Turkey (tourism) and Ukraine (gas transit).

The Russian Federation remains dependent on the commodity markets of the world and a limited range of partners. No domestic policy on overcoming commodity dependence has been or has failed since the fall of the USSR. The inertia scenario for the development of the “Soviet” economy continues. The main markets are mineral raw materials (oil and gas) and metals, which together account for 76 % of Russia’s exports. It is not convenient for the Russian companies to trade in the markets of tourist, business and transit services.

According to the research, the author outlines five strategic priorities of the Government of the Russian Federation to ensure the sustainability of the Russian economy: strengthening the place in the oil and natural gas market in Europe; creation of an “internal” market in the post-Soviet space; development of natural logistical advantages; advancement construction services (energy and logistics); creation of the domestic tourist market. This means that Russia’s key tensions arise with Turkey and Ukraine, which, for economic reasons, are barriers to achieving these priorities.

Keywords: Russia, national interests, foreign trade, benefits-costs analysis, economic policy.

Постановка проблеми. Формування зовнішньої політики держави, її поведінка в міжнародній взаємодії так чи інакше перебуває під значним впливом її економічної активності. Політико-економічна боротьба триває перманентно. Вона зазвичай розгортається у т. зв. економічні війни різної інтенсивності між державами та/або шляхом перегляду внутрішньої соціально-економічної політики держав (чи змін у ній). Метою і першого, і другого шляху для держав є відносний паритет у конкурентному середовищі. При цьому паритет тлумачиться не інакше як міра досягнення стратегічних пріоритетів держави – задоволення національних інтересів. І пов’язується в економічній площині з незалежністю і стійкістю розвитку національної економічної системи [1, с. 162].

Цілісне встановлення стратегічних пріоритетів зовнішньої економічної політики держави як напрямів реалізації явних і неявних національних інтересів дозволяє однозначно передбачати і розуміти поведінку держав у міжнародному позиціонуванні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Російсько-українське протистояння вимагає усвідомлення інтересів РФ. Їх розуміння формує середовище для маневрування України у протистоянні агресору. Тому **метою дослідження** є встановлення стратегічних пріоритетів позиціонування режиму Путіна на міжнародних ринках для підтримання стійкості російської економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Національні інтереси для держав – складна й не-

однозначна категорія. Уявлення про національні інтереси еволюціонують разом із появою нових течій та бачень функціонування суспільств. На цей час домінують різноманітні моделі, що ґрунтуються на концепціях і теоріях, викладених Р. Ароном [2], Ж. Боденом та Г. Роганом [3], В. Вільсоном [4], Д. Г’юмом [5], Р. Дебре [6], Н. Макіавеллі [7], К. Марксом [8], Г. Моргенау [9], Дж. Кенаном [10], П. Реновном [11]. Своє бачення означеної проблеми обґрунтовують і українські дослідники: О. Бодрук, О. Гончаренко, Г. Костенко, В. Кириченко [12], А. Поручник [13] та ін. Тому фіксування однозначних тез-інтересів у формі цілей для урядів – складне завдання. Теоретики і практики схильні, скоріше, до опису середовища, де перебувають ці інтереси.

Строкові національні інтереси зазвичай не артикульовані державою. Проте їх чітка ідентифікація реалізується шляхом оцінки збитку (шкоди) для національної безпеки, до якого може призвести спрацювання загрози національному інтересу в описаному середовищі [14, с. 79]. Йдеться про встановлення конкретних стратегічних пріоритетів «віртуальних» національних інтересів на базі вимірюваних даних конкретних загроз. У сфері зовнішньоекономічних відносин – загроз у зовнішній торгівлі для економіки країни в цілому та/або значних загроз для окремих ключових економічних агентів, переважно великих підприємств чи їх груп.

Дослідження національних інтересів через встановлення стратегічних пріоритетів дозволяє застосовувати інструмент аналізу політики

«аналіз вигід і витрат», а також його модифікацій через оцінку загроз [15]. Загроз втратити певну вигоду та/або зазнати певних збитків. Основні вигоди вкладаються у поняття доступу до нових ринків та первинних ресурсів [16]. Це означає, що масштаб вигід, а отже, і загроз, від зовнішньої взаємодії і супутні процеси досить повно відображаються у структурі торговельно-го балансу країни.

Виклад основного матеріалу. Керуючись зазначеним вище, розглянемо структуру основних економічних зв'язків і учасників (партнерів) економічної взаємодії РФ за її результатами – сальдо зовнішньої торгівлі Росії. Зробимо це у два кроки, послугуючись методом індукції.

Перший крок – це опис (спостереження) загальної динаміки зміни сальдо російської торгівлі протягом минулих десяти років у розрізі основних груп країн і продуктів (товарів і послуг) для виявлення строкових закономірностей появи вигід.

Другий крок – аналіз торгового обороту на поточний момент (за даними станом на 2018 р.) та порівняння ваги основних економічних парт-

нерів РФ у світі між собою. У розрізі впливу сальдо торгівлі з ними на отримання РФ вигід від міжнародної торгівлі артикулюємо ключові вигоди.

Втрату виявлених вигід розглядаємо як потенційні загрози, а відтак окреслюємо середовище російських національних економічних інтересів та формулюємо дійсні строкові стратегічні пріоритети зовнішньої економічної політики Російської Федерації.

Зовнішня торгівля Російської Федерації має визначальне значення для розвитку російської економіки. З початку 90-х років XX ст. і впритул до 2000 р. у РФ тривала затяжна криза. Проте динамічне зростання світової економіки у 2000–2008 рр. і високий попит на сировинні товари на світовому ринку сприяли бурхливому зростанню економіки РФ [17].

У економіці РФ сформувалась безумовна залежність економічного розвитку країни від коливання цін на ринку сировини у світі: за зростання доходів від сировини зростає також економіка РФ і навпаки (рис. 1).

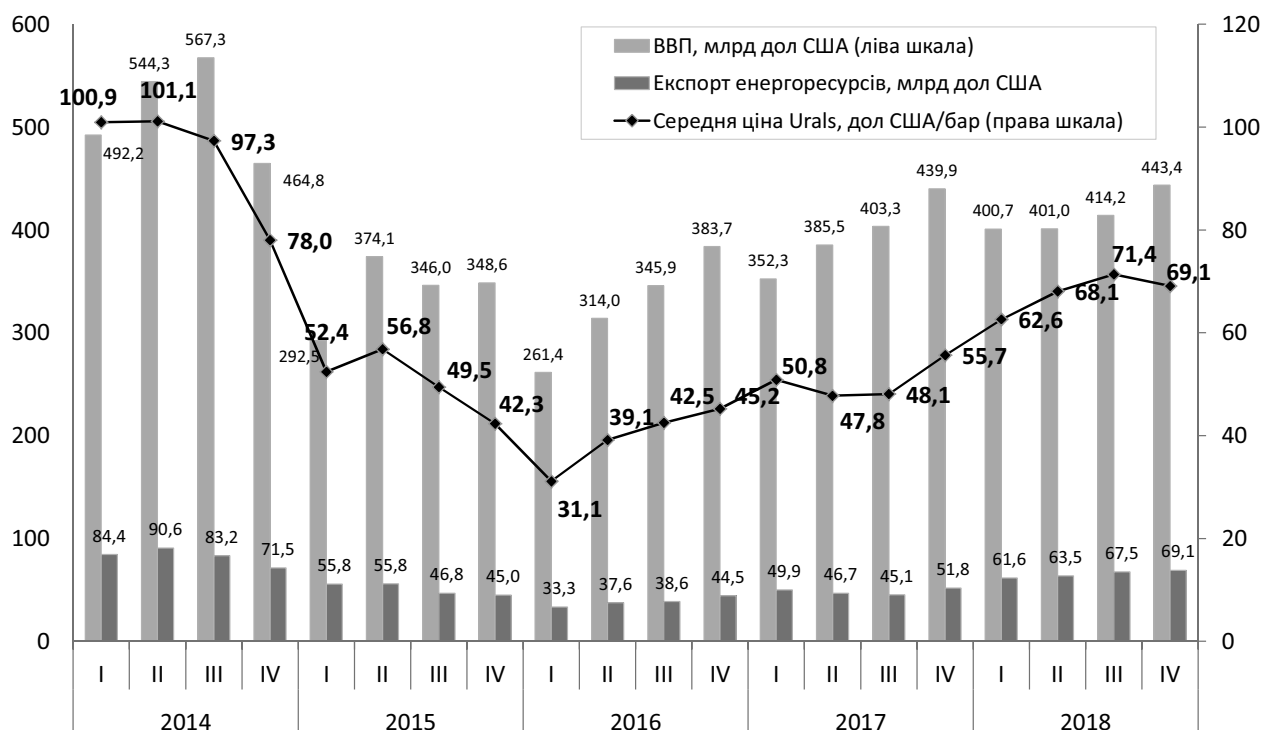


Рис. 1. Цінова кон'юнктура і зростання економіки РФ упродовж 2014–2018 рр.

Джерело: складено автором за даними Росстату та Центрального банку РФ.

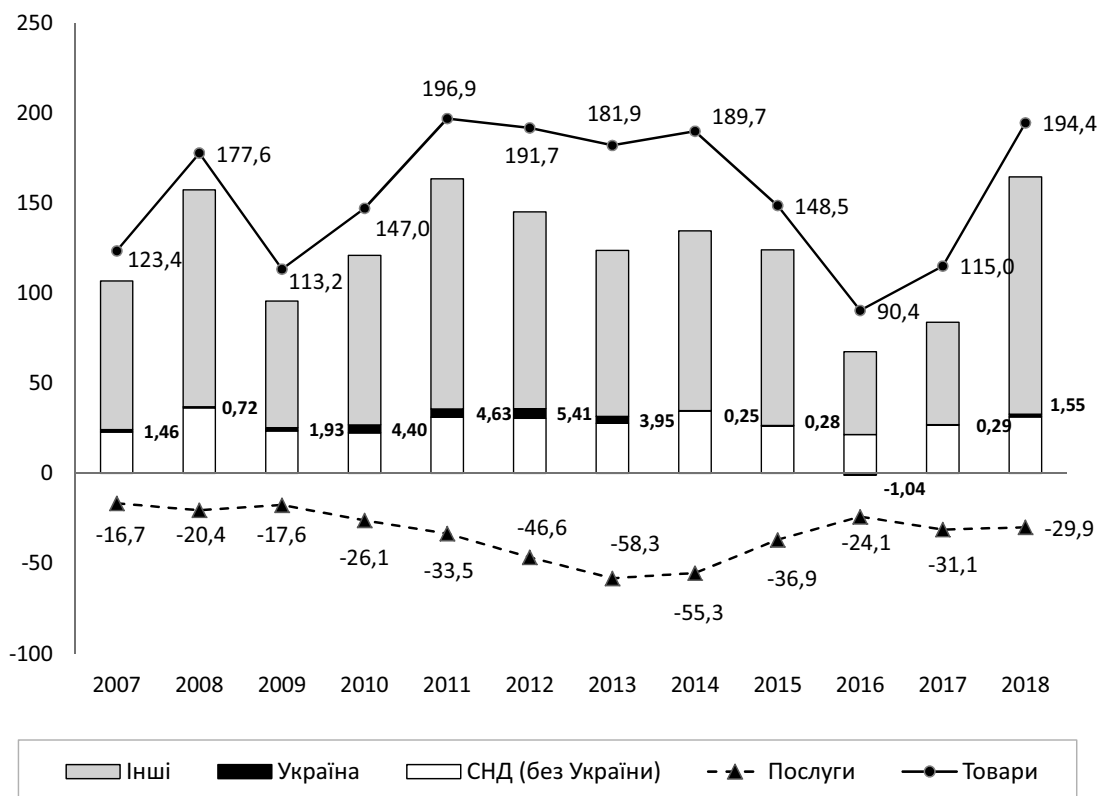


Рис. 2. Сальдо зовнішньої торгівлі РФ упродовж 2007–2018 рр., млрд дол. США

Джерело: складено автором за даними Росстату, Центрального банку РФ та Держстату України¹.

Ресурсно-енергетичний потенціал РФ [18] і зосередженість на отриманні швидких вигод змушували Кремль зосередити свою увагу довкола розширення сировинної бази. Така політика режиму Путіна консервувала незмінність сировинної економіки РФ та, відповідно, її товарну структуру та характер участі у взаємодії на міжнародних ринках. Росіяни інтенсивно просуvalи традиційні стратегії розширення пропозиції власної сировини на світових ринках без структурних трансформацій у торгівлі (рис. 2).

Фактично йшлося про відтворення добре відомого інерційного сценарію розвитку радянської зовнішньої торгівлі 70–90-х років ХХ ст. в ринкових умовах. Так, за останні 10 років (як і раніше) основні вигоди країна отримує від торгівлі лише двома товарними групами: *мінеральною сировиною* (вугілля, газ, нафта і продукти з них; дорогоцінне каміння та вироби з нього) і *металами та виробами з них*, у т. ч. й кольорової металургії (чорні метали, сталь, алюміній, нікель, цинк, мідь, титан і первинні заготовки з них тощо).

Експорт залишався майже повністю однамітним (сира нафта й газ). Натомість внутрішній ринок інтенсивно споживав зовнішні по-

слуги. У першу чергу, *туристичні, ділові та транспортні* (рис. 3).

Жодна внутрішня альтернативна політика з помірного коригування інерційного сценарію не пропонувалася (або ж зазнала невдачі за минулі роки). Це спровокувало досить різкі провали в 2009 та 2016 рр. (див. рис. 2) у чистих доходах країни з відповідними наслідками для бюджету та економіки за несприятливої зовнішньої кон'юнктури. Зокрема, частка нафтогазових доходів у бюджеті РФ скоротилася до 46 % у 2018 р. (65–70 % – у 2008 р.)

У свою чергу, прикметним став помітний розподіл «вигідних» для Росії держав-партнерів у кризові періоди, коли зі зниженням доходів від основних товарних груп стійкими залишалися доходи від співпраці з найближчими сусідами – учасниками СНД (у т. ч. асоційованими), які традиційно споживають російську продукцію. Зокрема, з початком внутрішньої економічної

¹ Тут і далі розрахунки щодо України здійснені без урахування торгівлі ОРДЛЮ – РФ. Російська статистика веде облік щодо СНД за винятком України. Тому тут і далі Україна позначається окремо, а інші країни – учасниці СНД, у т. ч. асоційовані, без України. Україна припинила будь-яку участь у СНД у 2018 р.

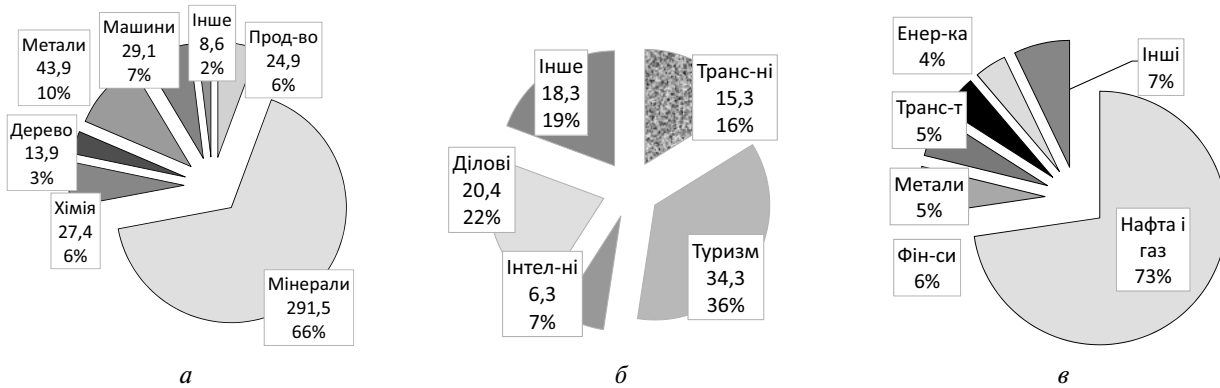


Рис. 3. Основні напрямки торгівлі та наповнення бюджету Росії у 2018 р.:

а) структура експорту товарів, млрд. дол. США; б) структура імпорту послуг, млрд дол. США; в) великі платники податків за галузями

Джерело: складено автором за даними Міністерства економічного розвитку та Центрального банку РФ, а також за тематичним дослідженням РБК про основних платників податків після падіння цін на нафту у 2015–2016 рр. (див.: Крупнейшие налогоплательщики России. РБК. 2017. URL: <https://www.rbc.ru/economics/15/08/2017/597724fd9a794714c9ac187c>).

кризи (2012–2014 рр.) та війни з Україною вигода від торгівлі із СНД (без України) становила 24–32 % від усіх отриманих вигод. Тобто донині сукупна зовнішня торгівля РФ повністю залежить від здатності її компаній пропонувати нові товари на найближчих ринках чи розширювати «далекі» традиційні ринки сировини. Основними для російських традиційних товарів залишаються ринки ЄС і Туреччини, Китаю, Японії, Південної Кореї, а також щодо ринку металів – США; на пострадянському просторі – ринки Білорусі, Казахстану й України (рис. 4).

У форматі власне вигод від торгівлі розподіл за країнами-партнерами відрізняється. І помітно дисонує з уявленнями, що склалися на основі загального товарного обороту між ними. Так, 65–67 % від усіх вигод у торгівлі товарами РФ отримує від взаємодії з 10–12 країнами світу, де

левоу частку (20 % від усього позитивного сальдо, або 31 % серед основних партнерів) становить торгівля з Нідерландами за рахунок товарної біржі для природного газу та сирової нафти. Тоді як ефект від торгівлі з Німеччиною, наприклад, не перевищує (у середньому, за 10 років) той, що є з Україною (рис. 5). При цьому РФ не вдалося реалізувати ініціативи з імпортозаміщення (наприклад, продовольства). Реальна спроможність заміщення імпортованих товарів продуктами власного виробництва залишається незначною за всіма товарними групами, крім металів, мінералів та деревини і продуктів із них.

Ключовими залишаються великі споживачі та/або посередники у ланцюжках доставки (переробки) російських вуглеводнів до Європи. У цьому контексті до війни Україна перебувала на одній із провідних позицій зі зміцнення ро-

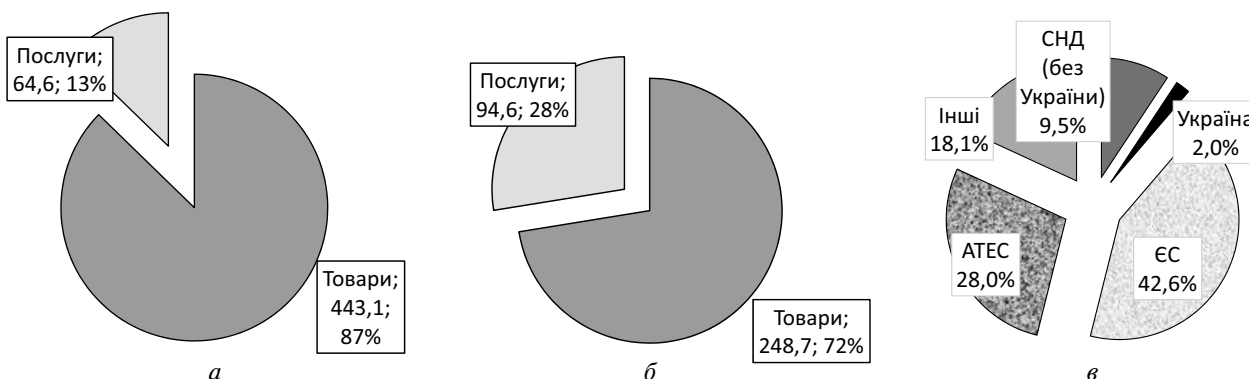


Рис. 4. Оборот зовнішньої торгівлі РФ у 2018 р.:

а) структура експорту, млрд. дол. США; б) структура імпорту, млрд дол. США; в) основні ринки

Джерело: складено автором за даними Росстату, Центрального банку РФ та Держстату України.

Тобто у цьому торговельному сегменті реальні дії щодо досягнення хоча би мінімальних втрат у довгостроковій перспективі мають обмежене коло можливостей та зводяться до зміцнення Росією своїх природних переваг і технологічних здатностей (наприклад, у будівництві атомних електростанцій, мереж залізниць і трубопроводів) в інших країнах, а також «оптимізації» торгівлі з Туреччиною та Україною.

Висновки. Отже, результати зовнішньої торгівлі РФ засвідчили, що ця держава намагається підтримувати традиційний для колишнього СРСР інерційний сценарій економічного розвитку в сучасних ринкових умовах. Торгівля ґрунтується на розширенні пропозиції сировинних товарів на зовнішньому ринку – зонайперше мінеральної сировини (нафти й газу) та металів, що разом становить 76 % від російського експорту. Натомість РФ споживає значний обсяг туристичних, ділових і транспортних (транзитних) послуг з інших держав. Жодна внутрішня політика з коригування сировинної залежності не проводилась (або зазнала невдачі) від часу зникнення СРСР.

Основними для російських традиційних товарів залишаються ринки ЄС і Туреччини, Китаю, Японії, Південної Кореї, а також для ринків металів – США; на пострадянському просторі – Білорусь, Казахстан та Україна. При цьому стосовно несировинної зовнішньої торгівлі ключовими торговельними партнерами є Білорусь і Казахстан.

Основну вигоду РФ отримує лише від взаємодії із країнами ЄС (Нідерланди, Польща, Фінляндія, Велика Британія, Італія та Німеччина), Південною Кореєю, Японією та зі згаданими Білоруссю і Казахстаном. Це відбувається переважно за рахунок торгівлі енергоресурсами. У той же час основні збитки отримує від партнерства з Туреччиною та Україною у сфері туризму і транзиту природного газу.

З огляду на зазначене за структурою вигід і витрат Росії виокремлюємо такі п'ять стратегічних пріоритетів Кремля: 1) підтримання поточної позиції РФ на ринку енергоресурсів Європи (нафти і газу); 2) створення «внутрішнього» ринку на пострадянському просторі; 3) розвиток природних логістичних (географічних) пе-

реваг Росії у світовій торгівлі; 4) формування внутрішнього туристичного ринку; 5) просування російських будівельних послуг у сфері логістичної інфраструктури (у т. ч. енергетичної).

Такі орієнтири для РФ не дають повноцінної відповіді на сировинний виклик інерційного сценарію. Проте загострюють конкуренцію у торгівлі з державами сусідами – Україною і Туреччиною. Зокрема, Україна виступає ледь не виключним конкурентом у чотирьох з п'яти пріоритетів. Насамперед щодо збереження російського енергетичного впливу у Європі та її переважаючого становища у торгівлі на пострадянському просторі, а також у формуванні транзитних маршрутів «Європа – Китай».

Це означає, що в подальшому РФ намагатиметься у різний спосіб здійснити спроби: витіснити Україну з ринків держав Центральної Азії та Білорусі; отримати переважаюче становище на ринку енергоносіїв в Україні та забезпечити транзит газу до Європи поза Україною; зберегти контроль над Чорним морем (Кримом) для усунення можливих логістичних альтернатив «Схід – Захід», у т. ч. щодо розширення китайських транзитних маршрутів до Європи в обхід Росії. Також загостриться традиційна конкуренція України і Росії на світовому ринку інфраструктурних послуг (наприклад, будівництво залізниць, портової інфраструктури тощо).

Подальші розвідки. Для України постає потреба забезпечення себе від агресивних дій Росії з реалізації цих пріоритетів за рахунок недобросовісної конкуренції з Україною та її партнерами в регіоні. А також пошук шляхів спрацювання окреслених загроз (втрата вигід за пріоритетами). На перший план досліджень виходить вивчення цілісних заходів РФ на міжнародній арені у визначених координатах російських національних економічних інтересів. Зокрема, як Кремль розраховує вирішити нетривіальну для Росії проблему торгівлі обмеженим колом продуктів з обмеженим колом країн, що консервує її вразливість перед кон'юнктурою на сировинних ринках і діями інших держав, у т. ч. України, зі значного витіснення російської присутності на ключових для неї ринках за пріоритетами.

Список використаних джерел

1. Государственное управление в сфере национальной безопасности. Словарь-справочник. Киев : НАДУ, 2012. 496 с.
2. Арон П. Мир і війна між націями. Київ : Універс, 2000. 688 с.
3. Clinton, W. D. The two faces of national interest. Louisiana: Thomson-Shore, 1994. 278 p.
4. Steigerwald, D. Wilsonian Idealism in America. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1994. 296 p.
5. Г'юм Д. Трактат про людську природу. Київ : Універс, 2003. 552 с.
6. Debré, M. F. *Français, Choisissons l'Espoir*. Paris: Albin Michel, 1979. 280 p.
7. Мак'явеллі Н. Державець. Київ : Основи, 1998. 492 с.
8. Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология. М. : Политиздат, 1955. 650 с.
9. Morgenthau, H. J. Another "Great Debate": The National Interest of the United States. *American Political Science Review*. 1952. No. 4. Vol. 46 (pp. 961–988).
10. Kennan, G. F. Realities of American foreign policy. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1966. 132 p.
11. Renouvin, P. Introduction to the history of international relations. London, UK: Pall Mall P, 1968. 432 p.
12. Кириченко В. Національні інтереси. Київ : Генезис, 1996. 942 с.
13. Поручник А. М. Національний інтерес України: економічна самодостатність в глобальному вимірі. Київ : КНЕУ, 2008. 352 с.
14. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади). Київ : НАДУ, 2012. 544 с.
15. Аналіз вигід і витрат : посібник. Київ : Основи, 1999. 174 с.
16. Ostrom, E. Governing the commons. The Evolution of institutions for collective action. New York, NY: Cambridge University Press, 1990. 295 p.
17. Мовчан А. Коротко о главном: российская экономика в XXI веке. М. : Карнеги Центр, 2016. 40 с.
18. Global Trends 2025: A Transformed World. National Intelligence Council. Washington: US Government Printing Office, 2008. 120 p.

References

1. *Gosudarstvennoe upravlenie v sfere natsionalnoi bezopasnosti [Public administration in the field of national security]*. (2012). Kyiv: NADU (496 p.) [in Russian].
2. Aaron, R. (2000). *Myr i viina mizh natsiiamy [Peace and War Between Nations]*. Kyiv: Universe (688 p.) [in Ukrainian].
3. Clinton, W. David. (1994). *The two faces of national interest*. Louisiana: Thomson-Shore (278 p.) [in English].
4. Steigerwald, D. (1994). *Wilsonian Idealism in America*. Ithaca, NY: Cornell University Press (296 p.) [in English].
5. Hume, D. (2003). *Traktat pro liudsku pryrodu [A Treatise on Human Nature]*. Kyiv: Universe (352 p.) [in Ukrainian].
6. Debré, M. *Français, Choisissons l'Espoir*. (1979). Paris: Albin Michel (280 p.) [in French].
7. Machiavelli, N. (1998). *Derzhavec [Emperor]*. Kyiv: Osnovy (492 p.) [in Russian].
8. Marx, K., Engels, F. (1955). *Nemetskaia ideologia [German Ideology]*. Moscow: State Publishing House of Political Literature (650 p.) [in Russian].
9. Morgenthau, H. J. (1952). Another "Great Debate": The National Interest of the United States. *American Political Science Review*. 1952. No. 4. Vol. 46 (pp. 961–988) [in English].
10. Kennan, G. F. (1966). *Realities of American foreign policy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press (132 p.) [in English].
12. Renouvin, P. (1968). *Introduction to the history of international relations*. London, UK: Pall Mall P. (432 p.) [in English].
13. Kyrychenko, V. (1996). *Natsionalni interesy [National interests]*. Kyiv: Genesis (942 p.) [in Ukrainian].
14. Poruchnyk, A. (2008). *Natsionalnyi interes Ukrainy: ekonomichna samodostatnist v hlobalnomu vymiri [National interest of Ukraine: economic self-sufficiency in the global dimension]*. Kyiv: KNEU (352 p.) [in Ukrainian].
15. Sytnyk, G. (2012). *Derzhavne upravlinnia u sferi natsionalnoi bezpeky (contseptualni ta orhanizatsiino-pravovi zasady) [Public Administration in National Security]*. Kyiv: NADU (544 p.) [in Ukrainian].
16. *Analis vyhid i vytrat [Benefits-Costs Analysis]*. (1999). Kyiv: Osnovy (174 p.) [in Ukrainian].
17. Ostrom, E. (1990). *Governing the commons. The Evolution of institutions for collective action*. New York, NY: Cambridge University Press (295 p.) [in English].
18. Movchan, A. (2016). *Korotko o glavnom: rossiiskaia ekonomika v XXI veke [Briefly about the main thing: the Russian economy in the 21st century]*. Moscow: Carnegie Center (40 p.) [in Russian].
19. *Global Trends 2025: A Transformed World* National Intelligence Council (2008)., Washington: US Government Printing Office (120 p.) [in English].